

НАЙЪЛ ФЪРГЮСЪН (2012) ГОЛЯМОТО ИЗРАЖДАНЕ: КАК ЗАПАДАТ ИНСТИТУЦИИТЕ И УМИРАТ ИКОНОМИКИТЕ

NIAL FERGUSON (2012) THE GREAT DEGENERATION:
HOW INSTITUTIONS DECAY
AND ECONOMIES DIE

Анита Касабова
НБУ, София

Найъл Фъргюсън е един от най-известните британски историци на нашето време. Уважаван за ясното представяне на сложни икономико-политически проблеми, оспорван поради консервативната си позиция, в последната си книга той поставя цялостна критична диагноза на Запада. Някои от изводите му може би изглеждат познати на българския читател: институциите, които би трябвало да изграждат гръбнака на съвременните общества, вече не си взаимодействат и пречат на продуктивността на пазара.

Нека най-напред представим автора. Найъл Фъргюсън е професор по история в Харвард, ст.н.с. в Hoover Institution, Станфорд, и ст.н.с. в Jesus College, Оксфорд. Той е един от основателите на частния New College of the Humanities – алтернативен университет за хуманитарни науки, афилиран към Лондонския университет. Фъргюсън е известен като автор на *Империя: Как Великобритания създаде съвременния свят* (2003), *Възходът на парите* (2008) и *Цивилизацията: Западът и останалите* (2011) – книги, които превърна и в успешни документални поредици по BBC.

Новата му книга *Голямото израждане: Как западат институциите и умират икономиките* (2012) също е основана на лекции, излъчвани по BBC Radio 4. В нея Фъргюсън обсъжда въпроса: Защо Западът се разпада? – или, както още го формулира авторът: Защо Западът се намира в застои? Тезата му е, че упадъкът и стагнацията се дължат на загиващите институции, които вече не вършат работата, за която са били създадени. За западните общества лекът на многопластовото регулиране се е превърнал в болест при политическите и икономическите процеси. Сигнало се е до т. нар. *застинала държава*: това, което Адам Смит е приписвал на Китай през XVIII век, днес се отнася с пълна сила за Запада. Как стана така, че развиващите се пазари на страни като Китай или

Индия изпревариха Запада? Какви според Фъргюсън са тези институции, които пречат на развитието на Запада днес? Авторът твърди, че признаците на институционалните рамки на западните общества са четири: либералната демокрация, върховенството на закона, свободният пазар и гражданското общество.

Авторът се позовава на Адам Смит по въпроса за застиналата държава, само че тогавашната диагноза се отнасяла за Китай, който бил в застои поради нефункционалните си институции и тежката бюрокрация. Три века по-късно нещата са се обърнали: Западът се намира в застои, докато Китай просперира. Вместо „застой“, популярният термин в момента е „deleveraging“: поради огромните дългове, натрупани през последните двайсет години, сега се търси намаляване на дълговите равнища в частния и публичния сектор. В САЩ и Западна Европа т. нар. социална държава е допринесла за дълга и застои, защото е създала прекалено много търтеи, зависими за своята издръжка от реално работещите. С плуралистичните си политически институции либералната демокрация е развила системата на представително управление. Според неоконсервативната аргументация на Фъргюсън недостатъкът на тази система е, че тя поражда огромен национален дълг, особено ако управлението се е превърнало в социална държава. Изглежда, че авторът би подкрепил едно завръщане към феодалната система, което би се отразило по-добре на Запада поне с оглед оцеляването на определен елит. Друг е въпросът дали то би го спасило от натрупването на национален дълг.

По-интересният му аргумент във връзка с натрупания дълг е, че той отразява неспазването на договора между поколенията. Настоящото „консумативно“ поколение е свикнало да живее назаем и да натрупва дългове, без да мисли за последствията от това за бъдещите поколения. Само че дълговете представляват огромен товар за бъдещето и точно това се оказва пречката пред икономическото развитие на западния свят. По повод на договора между поколенията авторът се основава на довода на Едмънд Бърк, че същинският обществен договор не е този на Русо – между суверена и народа; държавата е партньорство не просто между живите, а между живите, покойните, както и тези, които предстои да се родят. Според Фъргюсън предизвикателството пред западните демокрации сега се състои именно в това, как да възстановят обществения договор между поколенията – например като заменят сегашната измамлива система с една по-отговорна фискална политика, която да насърчава малкия бизнес, или като вземат мерки срещу бюрокрацията, вместо да подкрепят шуробаджанашкия капитализъм.

Освен това върховенството на закона – или управлението чрез наредби и бюрокрация – също води до стагнация. Във връзка с това Фъргюсън засяга два въпроса: *quis custodiet ipsos custodes* (или „кой да регулира регулаторите“), както и „универсалния закон за нежеланите последствия“. Най-регулираните институции във финансовата система – големите банки от двете страни на

океана, се оказаха най-уязвими. Нещо повече, върховенството на закона вече е дегенерирало във върховенство на адвокатите, понеже желанието за регулиране е увеличило броя на законите и в крайна сметка е довело до натрапването на гражданското право в Европа и повсеместния съдебен спор в САЩ. Усложненото законодателство е създадо една паразитираща юридическа гилдия в частния сектор: големите предприятия вече не могат да работят без адвокатски екипи, което никак не спомага за продуктивността на икономиката.

Фьргюсън обяснява, че днешните общества са неграждански и нецивилизовани, като пояснява с пример какво би трябвало да представлява едно живо гражданско общество. Когато си купил къща на брега на океана, плажната ивица била затрупана от боклуци и никой не се грижел за чистотата на дюните, пясъка и дивите рози край него. Авторът сам започнал да пълни чували с отпадъци, после събрал съседни доброволци, но дори тогава не успели да се справят с огромното количество боклук, изхвърляно от морето. Проблемът бил решен едва когато в инициативата се включил местният клон на Клуба на лъвовете – светска мрежа, чиито членове отделят време за различни благотворителни каузи.

Според Фьргюсън този пример показва силата на доброволното сдружаване в качеството му на институция: без намеса на общината, законова принуда или финансова изгода сметището на брега се превърнало в красиво място. Затова твърди, че истински свободната държава не би могла да процъфтява без живо гражданско общество, което отдавна приемаме за даденост, но което съвременната държава тихо убива. Както настоява Дю Токвил, когото Фьргюсън цитира в тази връзка, държавата е същинският враг на гражданското общество, защото се опитва да го замести, като отнема индивидуалната отговорност и инициативата на хората да се събират, за да си съдействат за решаването на даден проблем. А човешкото мислене се обновява само от взаимодействие между хората, не и от опекунската власт на държавата.

Образованието е последната спорна точка, обсъждана от Фьргюсън в книгата. Той би искал да се увеличи броят на независимите, финансирани частно училища, като едновременно с това се увеличи и броят на програмите за стипендии и помощи, предназначени за децата на семейства с ниски доходи. Според автора тази приватизация на образованието, която враговете ѝ биха нарекли „елитарна“, се налага поради монопола, който публичният сектор има над образованието. Щом е налице доставчик монополист, качеството на доставяното съвсем естествено намалява поради липсата на конкуренция. От друга страна, частните образователни институции повишават общото ниво на образованието. Фьргюсън не се изказва против държавното образование, а по-скоро се застъпва за „биологичното разнообразие“ на образованието: свързването на държавното и частното образование в смислена конкуренция е това, което предпоставя отличните

постижения. Резултатът би бил, че доброто образование ще е достъпно за повече деца. Именно това обяснява защо американските университети са сред най-добрите в света, докато американските училища, включени в една местна монополна система, се представят зле. Обратно, във Великобритания училищният сектор се развива успешно, докато повечето университети са в състояние на криза.

Като цяло, книгата на Фъргюсън предизвиква сериозен размисъл върху ролята на редица институции, които престанаха да бъдат ключ към успешното развитие на Запада както в икономиката, така и в областта на културата. Изводът на автора е, че Западът дегенерира заради своя модел за държава, който е изродил институциите извън естествената им среда-рамка – обществото. Бъдещето ще покаже дали обяснението на Фъргюсън ще излезе вярно.

Assoc. Prof. Anita Kasabova

✉ New Bulgarian University
res. quarter Ovcha Kupel
21, Montevideo Street
1618, Sofia, Bulgaria